

Amirova Maxbuba - Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi
1 kurs magistranti

Email: maxbubaamirova1994@mail.ru

Ilmiy rahbar: Abdunazarov O‘ktam Qo‘shoqovich - Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Magistratura bo‘limi dekani f.f.f.d (PhD)

Email: uktambekst@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada qiyosiy tarixiy metodning nazariy asoslari va uning amaliy tadqiqotlarda qo‘llanish xususiyatlari tahlil etiladi. Metodning shakllanishi, asosiy tamoyillari va ilmiy ahamiyati ochib beriladi. Bundan tashqari, tarixiy tahlil davomida qiyosiy yondashuvning ustunliklari va yechilishi lozim bo‘lgan jihatlari ham ko‘rib chiqiladi. Maqola tarixiy tadqiqot metodologiyasining rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: qiyosiy metod, tarixiy tadqiqot, metodologiya, nazariya, amaliyot.

Kirish

Tarixiy jarayonlarni ilmiy tadqiq etish jarayonida metodlarning o‘rni beqiyosdir. Ayniqsa, qiyosiy tarixiy metod tarixiy faktlar va hodisalarni chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Mazkur metod yordamida turli zamon va makondagi ijtimoiy hodisalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlanadi. Shu bois, qiyosiy tarixiy metod zamonaviy tarixshunoslikda asosiy metodlardan biri sifatida qaraladi. Ushbu maqolada qiyosiy tarixiy metodning nazariy asoslari va amaliy tatbiqi o‘rganiladi.

Asosiy qism

Qiyosiy tarixiy metodning nazariy asoslari

Qiyosiy tarixiy metod — bu turli tarixiy hodisalarni qiyoslash orqali ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, sabab-oqibat munosabatlarini yoritish usulidir. Bu metod XIX asrda ilmiy tarixshunoslikning shakllanishi bilan rivojlandi. Jumladan, Leopold fon Ranke va boshqa klassik tarixchilar qiyosiy metodning asoschilaridan hisoblanadi. Qiyosiy metod ilmiy tahlilni chuqurlashtiradi, tarixiy jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi va umumlashmalar chiqarishga imkon beradi.

Uning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- Hodisalarni bir-biriga teng sharoitlarda qiyoslash,
- Zamon, makon va madaniy kontekstni hisobga olish,
- Faktlarga asoslangan ob'ektiv taqqoslash.

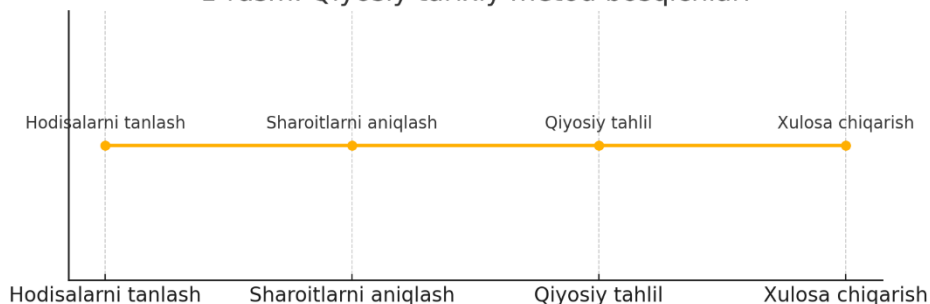
Qiyosiy metodning tamoyillari va ilmiy yondashuvlari

Qiyosiy metod asosida quyidagi tamoyillar yotadi:

- Struktural o‘xshashliklarni aniqlash,
- Tarixiy tajribalarni taqqoslash,
- Farqlarga asoslangan tahlil.

Metodologik jihatdan qiyosiy metod eksperimental ilmiy metodlarga yaqinlashadi, chunki u ham tekshiruv ob'ektlarini aniq parametrlar asosida solishtiradi.

1-rasm. Qiyosiy tarixiy metod bosqichlari

Tarixiy tadqiqotlarda qiyosiy metodning qo'llanilishi

Tarixshunoslikda qiyosiy metod turli sohalarda keng qo'llaniladi. Jumladan, u quyidagi yo'nalishlarda o'zini samarali namoyon qiladi:

- siyosiy tizimlarning shakllanishi va evolyutsiyasi;
- madaniy o'zgarishlar va sivilizatsiyalararo ta'sirlar;
- ijtimoiy-iqtisodiy modellarni tahlil qilish va solishtirish.

Misol sifatida Yevropa va Osiyodagi feodal tizimlarning rivojlanishini qiyoslash mumkin. Har ikkala hududda ham feodalizm ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida shakllangan bo'lsa-da, uning rivojlanish yo'llari va natijalari o'zaro sezilarli darajada farq qilgan. Yevropada feodal tuzum asosida markazlashgan monarxik davlatlar vujudga kelgan, diniy institutlar (ayniqsa, katolik cherkovi) siyosiy hayotda muhim rol o'ynagan. Osiyoda esa, ko'plab mahalliy hokimiyatlar nisbatan mustaqil bo'lib qolgan va diniy institutlar siyosiy tizimdan nisbatan ajralgan holda faoliyat yuritgan. Bu farqlar iqtisodiy rivojlanish, siyosiy barqarorlik va ijtimoiy tizimlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

O'xshashliklar	Yevropadagi farqlari	Osiyodagi farqlari
Yer egaligi asosiy rol o'ynagan	Markazlashgan monarxiya shakllandi	Mahalliy hokimiyatlar mustaqilroq
Vassallik tizimi mavjud	Diniy institutlar ta'siri kuchli	Din va davlat ajratilgan

1-jadval. Yevropa va Osiyo feodal tizimlarining qiyosiy tahlili.

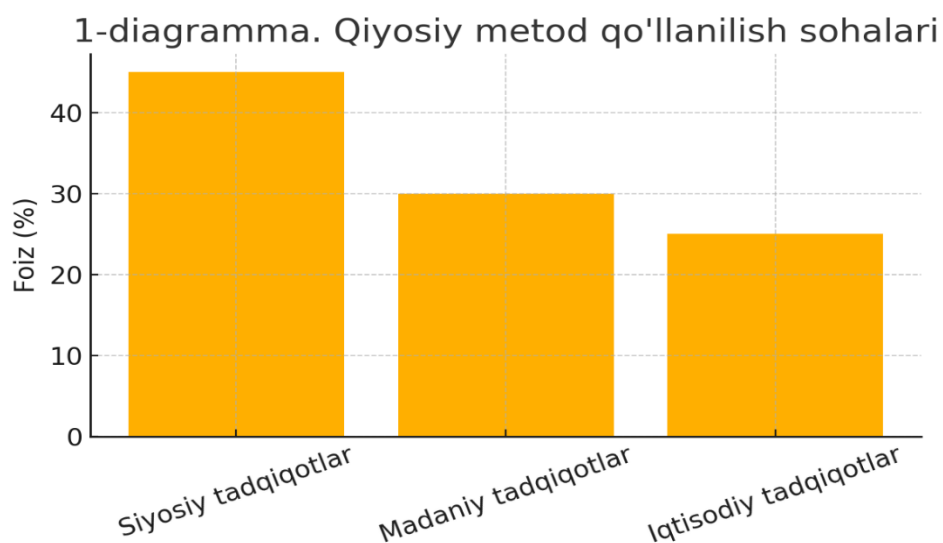
Qiyosiy metodning afzalliklari va cheklovlari

Afzalliklari:

- Tarixiy jarayonlarning umumiy qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi,
- Tarixiy tahlilga ob'ektivlik va sistematiklik kiritadi,
- Global tarixiy tajribalarni o'rganishga xizmat qiladi.

Cheklovlari:

- Turli davrlar va hududlar sharoitlarining farqliligi qiyosiy tahlilni murakkablashtiradi,
- Ba'zan qiyoslash uchun ob'ektlar yetarlicha mos kelmaydi,
- Subyektiv interpretatsiyalar xavfi mavjud.

1-diagramma. Qiyosiy metodning qo'llanilish sohalari.

Xulosa

Qiyosiy tarixiy metod zamonaviy tarixshunoslikda o'zining mustahkam o'rniga ega. Bu metod tarixiy hodisalarni chuqur tahlil qilish, umumiy qonuniyatlarni aniqlash va tarixiy tajribaning ko'lamini kengaytirish imkonini beradi. Qiyosiy yondashuv turli davrlar va hududlardagi ijtimoiy-siyosiy, madaniy va iqtisodiy tizimlarni solishtirish orqali global va lokal darajadagi tarixiy jarayonlarni yaxshiroq tushunishga xizmat qiladi. Uning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishi tarixiy bilimlarni boyitadi, tadqiqotchilarga murakkab tarixiy muammolarni tizimli va analitik tarzda o'rganish imkonini beradi. Xususan, tarixiy voqealar va jarayonlarning sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, o'xshash va farqli jihatlarni yoritish orqali tarixiy umumlashmalar yaratishga yordam beradi. Qiyosiy metod, shuningdek, tarixiy rivojlanishning alternativ yo'llarini ko'rsatish va tarixiy tajribalarning xilma-xilligini ochib berish imkonini yaratadi. Biroq, qiyosiy tarixiy metodni qo'llashda yuqori darajada ehtiyotkorlik talab etiladi. Soxta analogiyalar keltirib chiqarish, tarixiy kontekstlarni yetarlicha hisobga olmaslik yoki subyektiv interpretatsiya xavfi mavjud. Shu sababli tadqiqotchilar har bir hodisani o'z zamonaviy va madaniy kontekstida baholashi, qiyosiy tahlilni ob'ektiv mezonlarga asoslangan holda olib borishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'afurov, B.G. Tarixiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Tarix instituti nashriyoti, 1998. – 224 b.
2. Jo'raev, M. Tarixni o'rganish metodlari. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002. – 210 b.
3. Usmonov, Q. Qiyosiy tarixiy tahlil: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2015. – 185 b.
4. Ranke, L. Historiography and the Modern State. – Berlin, 1824.
5. Skocpol, T. States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China. – Cambridge University Press, 1979.
6. Mahoney, J., Rueschemeyer, D. Comparative Historical Analysis in the Social Sciences. – Cambridge University Press, 2003.
7. Tosh, J. The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of History. – Routledge, 2015.
8. Collier, D. The Comparative Method. – American Political Science Review, 1993.